

פתרון הבחינה

היסטוריה

קיץ תשע"ח, 2018, שאלון: 22382
מוגש ע"י צוות המורים של "יואל גבע"

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. חלק מהתשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים.

מלחמת העולם הראשונה וגיבוש גבולות במזרח התיכון

הנבחרים נדרשו לענות על שתיים מהשאלות 1-3

שאלה 1- "הצהרת בלפור והקמת מדינת ישראל" – זאב צחור

סעיף א'

- ע"פ זאב צחור ההצהרה היא מסמך בעייתי ומעורפל מהסיבות הבאות:
- היא מנוסחת באופן מעורפל ומציגה "יחס חיובי" לאפשרות שהיהודים יקימו "בית לאומי";
  - בא"י – ההצהרה אינה מגדירה באופן ברור היכן ברחבי הארץ;
  - יש בהצהרה שני תנאים – שלא יפגעו תושבי הארץ הלא-יהודים ומעמד היהודים בחו"ל – הופך את ההצהרה לבעייתית ורחוקה מהסכם דיפלומטי מחייב – הרי לא יתכן שערביי הארץ לא יחושו פגיעה מכך שהיהודים, שמנו פחות מ-10% מאוכלוסיית הארץ, מקבלים מעמד מועדף.
  - הפניית ההצהרה לוולטר רוטשילד, אישיות משנית ושנויה במחלוקת, ולא למנהיגי הציונות מוסיפה להיותה הבטחה מעורפלת שקיומה תלוי בתנאים בלתי אפשריים.

סעיף ב'

- ע"פ זאב צחור תרומתה של הצהרת בלפור להקמת המדינה היא הקניית לגיטימציה בינלאומית לרעיון הציוני על ידי כך שהפכה למסמך משפטי מוכר ע"י חבר הלאומים ולהתחייבות מוסרית של עמים וממשלות, ושימשה לתנועה הציונית כולה עידוד מוראלי בתקופת משבר וכלי הבקעה מדיני.
- ההצהרה עודדה את חברי התנועה הציונית והעלתה את מורל היהודים: במשך כעשרים שנים, מאז הקמת ההסתדרות הציונית, לא היה להסתדרות הציונית הישג של ממש - ניסיונות להכרה בינלאומית (בקשות הרצל והבאים אחריו לצירטר) נכשלו, היישוב בארץ קטן מאוד – 56,000 ורובו לא ציוני ונשען בעיקר על מקורות מחוץ לתנועה הציונית כמו הברון רוטשילד. ההצהרה עודדה את המנהיגות החדשה של התנועה וחיזקה את מעמדה והייתה לעידוד המוראלי החשוב ביותר בקרב יהודי מרכז אירופה.

- למרות ניסיונות של הנציב הראשון סמואל להגביל את הפעילות הציונית (לאור ההתנגדות שגילו לה הערבים) הייתה להצהרה עוצמה משל עצמה – בין 1920-1926 עלו לארץ קרוב ל-100 אלף יהודים, כמעט כפליים מהמספר שהיה בארץ בעת מתן ההצהרה (עלייה שלישית ורביעית). הם גרמו להתנגשות של הממשל הבריטי בין המחויבויות שלו וקבעו עובדות חדשות – בארץ החלה להיווצר חברה יהודית מאורגנת, עם מנהיגות בעלת עוצמה אישית. היישוב הפך לאוטונומיה לאומית עם מערך חינוך, בריאות, משפט והגנה עצמית. כל אלה, יחד עם הזדהות עמוקה עם הרעיון הציוני, נחישות ונכונות לקורבן אישי וחיים קשים, הקנו למנהיגי היישוב כוח רב.
  - הצהרת בלפור הייתה מקור שעליו נשענה התנועה הציונית בדרישתה לקיים את התחייבויות המנדט הבריטי כלפי היהודים בא"י: ניסיון בריטי ראשון להסתלק מההצהרה היה כבר ב-1931, עם פרסום הספר הלבן השני של פספילד (שר המושבות באותם ימים) – בעקבות פרעות 1929, נחשפה שוב עוצמת ההתנגדות הערבית והספר גילם את חוות הדעת של ממשלת המנדט על המתרחש באזור, ואת ההבנה של האינטרס הבריטי הישיר בהתייחס למשקל היהודים והערבים ולהבטחת ההצהרה שלא לפגוע בזכויות האזרח שלהם. המלצות המומחים הבריטים היו שהארץ הגיעה למיצוי יכולת ההתיישבות שלה וכל רכישת אדמה נוספת ע"י יהודים תבוא על חשבון הערבים וכל עולה נוסף, דוחק את מי שחי בארץ מדורי-דורות. ע"פ הספר הלבן הוחלו הגבלות חמורות על רכישת קרקעות להתיישבות יהודית ועל מכסות העלייה לארץ והגבלת האוטונומיה בתחומי התרבות, חינוך ובריאות בערים המעורבות. נראה היה שהאוטונומיה לה זכו היהודים בארץ הייתה אפילו פחותה ממה שקבלו בפולין העוינת באותה תקופה.
- פרסום הספר הלבן פגש את התנועה הציונית בשפל ובוויכוח פנימי מר – מאז 1926 גדל מספר היורדים על מספר העולים, מאורעות 1929 הפחידו את היישוב ולפרסום היה פוטנציאל להוות מכת מחץ למפעל כולו.
- אך דווקא אז התגלתה העוצמה הסמויה שצברה ההצהרה בידי ההנהגה הציונית ב-14 שנים מאז הוענקה - האקט הפוליטי שנקט ויצמן לנוכח פרסום הספר הלבן היה הודעת התפטרות מתפקידו כנשיא התנועה הציונית. תגובת ראש ממשלת בריטניה – רמזי מקדולנד, הייתה מהפך במדיניות. לספר הלבן צורף נספח הבהרה שביטל את הגזרות העיקריות שבו ומונה נציב עליון חדש שזכה לכינוי "הנציב הטוב" (ארתור ווקופ). כך שראה"ם הבריטי היה מוכן ליצור קרע עם שר המושבות שלו לטובת הגנה על המנהיג הציוני – הוכחה לכך שההצהרה חרגה אצל מנהיגים בריטיים מהצהרת כוונות סתמית והפכה לצו מוסרי, החזק משיקולים מדיניים.

שאלה 2- "ויצמן והצהרת בלפור": "מנהיג ציוני כמדינאי בריטי" – דני גוטוויין סעיף א'

ע"פ דני גוטוויין, הצהרת בלפור ניתנה מהסיבות הבאות:

במפלגה הליברלית במהלך מלחמת העולם הראשונה ויכוח פנימי בסוגיית ניהול המלחמה, מטרותיה ואופי ההסדרים הרצויים לאחריה. שתי הסיעות החלוקות מכונות במאמר ע"פ אופי השינויים שרצו לחולל באימפריה העות'מאנית –

הסיעה הרפורמית - להוציאה עם הסכם שלום, לשמור על שלמותה הטריטוריאלית ולהנהיג רפורמה במשטר התורכי.

הסיעה הרדיקלית - להביס, לפרק ולחלק אותה בין המעצמות ובכך לבסס את מעמד בריטניה כאימפריה במזה"ת; עמדה המחייבת פתיחת חזית במזרח התיכון ובכיבוש שטחי האימפריה. היחס לשאיפה הציונית בא"י שיקף גם הוא את המחלוקת בין הסיעות – הרדיקלים ראו בה אמצעי לפירוק האימפריה העות'מאנית, בעוד הרפורמים שללו כל הצהרה פרו-ציונית מחשש שתפגע במדיניותם. עם המהפך הפנימי בשלטון הבריטי – ירידת אסקוויית הרפורמי מתפקיד ראש הממשלה והחלפתו בלוייד-ג'ורג' הרדיקלי, הלך והתהדק שיתוף הפעולה בין הציונים לרדיקלים והזהות באינטרסים הלכה והתחזקה – ויצמן חידד את הזיקה בין התביעה הציונית לבין צרכי האימפריה הבריטית בהציעו פרוטקטורט בריטי בא"י ובכך אפשר למתנגדי האימפריאליזם להפוך לרדיקלים בתפיסתם. מעבר להבנה הבריטית כי הצהרת תמיכה בציונים תקדם את הצורך לפרק את האימפריה ותהווה עילה למימוש סדר היום הרדיקלי, הבינו הבריטים כי ניתן להסתייע בציונים לקידום ההיבטים הרדיקלים בעולם:

1. מאבק במדיניות "שלום ללא ניצחון" של וילסון (השפעה על האמריקאים):
עוד לפני הצטרפות ארה"ב למלחמה גברה בינה לבין בריטניה מתיחות על רקע עמדות מנוגדות בשאלת מטרות המלחמה והסדרי השלום הרצויים בסופה.
עמדת בריטניה - שאיפת לוייד ג'ורג' הייתה לסיים את המלחמה בניצחון צבאי, ב'נוק-אאוט', ולא בהסכם מדיני כדי שאפשר יהיה לכפות על מעצמות המרכז הסדר בלתי-מתפשר. בהתאם רצה לוייד ג'ורג' שארה"ב תהיה חלק מהכוחות הלוחמים, לא רק בשל עוצמתה הצבאית והכלכלית אלא גם כדי שלא תוכל לתווך בין הצדדים כניטרלית ותנסה לכפות עליהם את רצונה. לוייד ג'ורג' תקף את וילסון כמי שחותר למנוע מבריטניה ניצחון.
עמדת ארה"ב - וילסון ראה בשמירה על ניטרליות אמצעי לחץ על הצדדים הלוחמים וחתר 'לשלום של פשרה'.
בריטניה חששה לתקוף בגלוי את מדיניות ארה"ב לאור תלות כלכלית גוברת, אך בדיונים פנימיים טען לוייד ג'ורג' כי מדיניות השלום של וילסון היא מילוי הבטחה שנתן ליהודים פרו-גרמניים שתרמו למסע הבחירות שלו ולכן יהודים הם המפתח לשינוי מדיניות זו. גם בהקשר הזה עלה רעיון להשתמש בציונים כדי לנסות ולהשפיע על תומכיו היהודים-האמריקאים של וילסון (אם וילסון יבין שיש יתרון לציונים בפירוק האימפריה יש סיכוי שיתמוך בכך לטובתם).
בהמשך, לאחר שהצטרפה למלחמה, יזמה ארה"ב ועידה בגיברלטר במטרה לקדם הסכם שלום נפרד בין תורכיה למעצמות ההסכמה. הבריטים הסתייעו בוויצמן שנשלח כנציגם לוועידה וסייע לסכל אותה.
2. כינון פרוטקטורט רוסי המאפשר 'ארמניה הגדולה' (השפעה על הרוסים):
הבריטים סברו כי יוכלו להסתייע בציוני רוסיה להשפיע על הממשלה הרוסית להסכים לקיים פרוטקטורט רוסי בארמניה, ובכך לא תעשה בעיות בנוגע לפרוטקטורט בריטי בא"י. עם התמשכות המלחמה, התגברה ברוסיה מגמה שקראה לשלום נפרד עם גרמניה, והממשל הבריטי שקל את האפשרות שסיוע לציונים יגייס לטובתם את יהודי רוסיה, במטרה שאלה ישפיעו על דעת הקהל הרוסית לתמוך בהמשך השתתפותם במלחמה.
3. המרת השלטון הבריטי-צרפתי המשותף על א"י, שסוכם בהסכם סייקס-פיקו, בפרוטקטורט בריטי בלבדי (השפעה על הצרפתים):
לבריטים היה ברור כי הפיכת א"י לפרוטקטורט בריטי מחייבת גם שכנוע הממשל הצרפתי בנחיצות הדבר ולשם כך הסתייעו בציונים שישכנעו את הצרפתים כי יש להעדיף לתת את האזור לציונים.

ההיגיון המדיני שהנחה את העימותים הבריטיים על פרסום ההצהרה מסרטט את המניעים של בריטניה לתת אותה – היא אינה תולדה של ניסיון בריטי להשיג יעדים תעמולתיים, מדיניים או צבאיים הקשורים במלחמה, אלא אמצעי במאבק בין הסיעות על עיצוב המדיניות הבריטית במזרח התיכון ולא פחות משהיא הצהרת אהדה לציונות היא הצהרה בזכות פירוקה של האימפריה העות'מאנית, חלוקתה וסיפוח א"י לאימפריה הבריטית.

סעיף ב'

ע"פ דני גוטווין, תרומתו של ויצמן לפרסום הצהרת בלפור היא מהותית ועצומה - ויצמן זיהה את האינטרס של הציונים עם המדיניות של הסיעה הרדיקלית, חבר לראשיה ופעל לקדם את מדיניותה ובכך לסייע לצרכי הציונים. השילוב של היותו מנהיג ציוני ומדינאי בריטי מסבירים את התפקיד הפעיל שמילא במהלכים לפרסום ההצהרה.

במאמר פורס גוטווין את התרומה המתמשכת של ויצמן בקידום פרסום ההצהרה – ויצמן, בסיוע הרוטשילדים, זיהה את הוויכוח הפנימי במפלגה הליברלית בין הסיעה הרדיקלית והרפורמית בעניין גורלה של האימפריה העות'מאנית בסיום המלחמה (יש לפרט את הוויכוח בקצרה) והבין כי ניתן לאחד בין האינטרסים של הציונים ושל הסיעה הרדיקלית – לפיכך הוא הגדיר את התביעה הציונית כדרישה להקמת מדינה יהודית באזור. בכך הבטיח שהתביעה תגוד את העמדה הרפורמית ותגייס את התנועה לטובת המאבק של הרדיקלית – פרוק האימפריה וחלוקתה.

כל עוד שלטה הסיעה הרפורמית בשלטון, לא הצליח ויצמן לקדם את האינטרסים של התנועה אך עם המהפך בשלטון ועלייתו של לוי-ג'ורג' הרדיקלי להיות ראש הממשלה החל ויצמן לקדם את האינטרס המשותף הרדיקלי-ציוני.

פרוטקטורט בריטי בא"י ובו התיישבות יהודית הוצג על ידי ויצמן כבעל יתרונות גדולים עבור בריטניה, שיש לה אינטרס להגן על הארץ מפלישת כוחות אחרים – מקומיים או אירופאיים. הוא "ריבע את המעגל" עבור ה"אנטי-אימפריאליסטים" ואפשר להם להפוך לרדיקלים – הרעיון שההתיישבות הציונית בארץ תעשה במאמץ ומימון יהודי ובמקביל תהיה באופן מלא בחסות בריטית מאפשר לבריטים הרחבת השליטה והאחיזה במזרח התיכון מבלי להגדיל את מחיר ההתיישבות הבריטית – פתרון מוצלח המאפשר למתנגדי האימפריאליזם לתמוך במגמה שקודם נתפסה בעיניהם כבעלת מחיר גבוה מדי ובעייתית. בכך תרם ויצמן לעיצוב הגישה הרדיקלית.

ויצמן הלך וחיזק את מעמדו כמדינאי בריטי, במקביל להיותו מנהיג ציוני, כשסייע לנציגי הסיעה לקדם אינטרסים מול צרפת, רוסיה וארה"ב ואף שימש בעצמו כנציג בריטניה בוועידת גיברלטר, בה ניסתה ארה"ב לקדם הסכם שלום נפרד בין תורכיה למעצמות ההסכמה.

במהלך קיץ 1917, פתח ויצמן במגעים עם בכירי משרד החוץ בדבר פרסום הצהרת אהדה ותמיכה במטרות הציוניות. הוא הסתייע במעמדו כמדינאי בריטי, וכאשר שר החוץ בלפור היסס ואף התנגד לפעול בעניין, הצליח ויצמן להניע את ראש ממשלת בריטניה לדחוק בו לקבל מהציונים טיוטא להצהרה.

לאחר דיון ראשון בהצהרה במסגרת קבינט המלחמה, הבין ויצמן כי ההצהרה עדיין לא מתממשת והצליח שוב להפעיל לחץ על בלפור, באמצעות לוי-ג'ורג', לבצע דיון חוזר. לפני הדיון החוזר נפגש ויצמן עם חברים נוספים מהקבינט במטרה לגייס את תמיכתם ובמקביל שלח תזכיר יחד עם רוטשילד למשרד החוץ, בו הם טענו כי ההתנגדות שמציג מונטגיו, (יהודי, והשר לענייני הודו) בטענה כי יש חילוקי הדעות ביהדות לגבי הרעיון הציוני, היא חד צדדית ואינה משקפת את המציאות והדגישו את התועלת שתפיק בריטניה מההצהרה.

בסיכום הדיון החוזר בקבינט סוכם כי לאור התחייבויות קודמות של משרד החוץ, יש להיוועץ בימנהיגים יהודיים מייצגים, ציונים ולא ציונים.

תשעה מנהיגים יהודיים נשאלו לדעתם על הנוסח המוצע, נוסף על מונטגיו, מהלך שיצר מאבק פנים-קהילתי חדש.

על המנהיגים הלא-ציונים המליץ מונטגיו ועל הציונים – ויצמן (עדות נוספת למעמד שרכש כמדינאי רדיקלי). המנהיגים הציוניים שהומלצו היו כולם רדיקליים.

מתוך חשש, ניסה ויצמן להגיע להסדר עם המנהיגים הלא-ציונים שגייס מונטגיו אך המהלך לא הבשיל ובכל מקרה היה רוב לתומכי ההצהרה בקרב הנשאלים.

כנשיא הפדרציה הציונית בבריטניה יזם במקביל ויצמן מסע תמיכה בפרסום ההצהרה בכל הקהילות בממלכה והצליח להביא לשליחת 300 מכתבי תמיכה ששוגרו למשרד החוץ, שקבע בעקבותיהם ב-23 באוקטובר, כי למעט 'קליקה קטנה ורבת השפעה, היהודים כולם כמעט כאיש אחד מצדדים ברעיון הציוני'.

כך הצליח ויצמן להוביל לפרסום ההצהרה.

שאלה 3 - "הנמקות לתיחום במשנת התנועה הציונית בדיונים על גבולות ארץ-ישראל בראשית תקופת השלטון הבריטי בארץ" – גזעון ביגר סעיף א'

הנימוקים של נציגי התנועה הציונית בהצגת עמדתם לתיחום גבולות א"י בתום מלחמת העולם הראשונה הם בעיקר נימוקים כלכליים – גיאוגרפיים המכילים פרטים רבים מנימוקים ציוניים אחרים שהועלו בעת המלחמה. קווי גבול הוצגו באופן שיבטיח בסיס כלכלי לקיומה של מדינה מודרנית בא"י. 'השטח הגאוגרפי של א"י צריך להיות גדול ככל האפשר, כדי שיוכל להכיל אוכלוסייה גדולה ותוססת, אשר תוכל ביתר שאת לשאת את העול של ממשל מודרני'. בצפון – דרומית לצידון. בצפון מזרח – דרומית לדמשק. הגבול המזרחי – קרוב וממערב למסילה החיג'זית. בדרום מזרח – עקבה. בדרום – יסוכם בהמשך עם השלטונות במצרים. וכעת בהרחבה:

הרחבת הגבול הצפוני הוצגה בהעמקה לאור הצגת צורך לשלוט ולפקח על כל מקורות המים המזינים את הארץ הסובלת מאקלים צחיח שורשיה הכלכליים תלויים בכך.

לאור הבנת משמעות הדרישה שהוצגה הוסיפה לה המנהיגות הציונית הבטחה למוכנות לקביעת הסדרים שיבטיחו את זכויות תושבי דרום הליטני כך שמי הנהר יסייעו גם לפיתוח לבנון, ולהקמת נמל חופשי בחיפה שיאפשר תנועת מסחר חופשית גם ללבנון ולמדינה הערבית שתקום ממזרח לבקע. לגבי הרחבת הגבול במזרח הרחק מאפיק הירדן טענו כי המישורים שמשני עברי הירדן היו תמיד מאוחדים כלכלית ומדינית, לכן יש לאפשר למדינה היהודית ולמדינה הערבית העתידה, שימוש חופשי במסילה, לתועלת כל אחת.

מוצא לים סוף נדרש לאור פיתוח חקלאי אינטנסיבי המתוכנן בחורן ובעבר הירדן, שם יוקמו נמלים חופשיים, עבור כל הסחר באזור.

לגבי הגבול הדרומי- לא הוצגו נימוקים אלא רק נאמר כי הוא ייקבע בהסכם עם הממשלה המצרית.

הנימוקים של נציגי התנועה הציונית בתום המלחמה הושפעו ממספר נימוקים, ביניהם:

1. הנימוקים הביטחוניים של טולקובסקי המבקשים למתוח את גבולות א"י צפונית, מזרחה ודרומה

בכדי לכלול את נתיבי הפלישה ההיסטוריים לא"י בתוך שטח א"י.

2. הנימוקים הכלכליים של אהרון אהרונסון המבקשים לכלול בשטח א"י כמה שיותר מקורות כלכליים בצפון (מקורות מים) בצפון מזרח (אזור פורה), קרבה אל המסילה החיג'זית ויציאה אל הים מכיוון דרום.
3. נימוקים כלכליים תחבורתיים הרואים בא"י אזור מפגש בין שלוש יבשות ולכן, נכס אסטרטגי שיש לנצל ולכלול בתוכו את הנקודות התחבורתיות החשובות כגון המסילה החיג'זית, נמלי הים המערביים והדרומי ואת אזור בוסרה.

סעיף ב'

בהצעות הציונים לתיחום לא הוצגו טיעונים לתביעת קווי גבול היסטוריים או הלכתיים – לא מחוסר הכרתם, שהרי הם הבסיס העיקרי לעצם הדרישה להקים בית לאומי ליהודים דווקא בארץ, ולא מתוך רצון להתרחק מורשת ישראל, אלא מתוך הבנה כי כל דרישה כזו תתקל בתובע אחר על אותו רקע וכי ישנם קווי גבול רבים בתקופות השונות שכל אחד מהם מוציא משטח הארץ אזורים חיוניים.

הדרישה גם לא התבססה על המציאות הגיאוגרפית של היישוב בארץ ב-1919 (נימוקי הווה) – הישוב היהודי מנה 55 אלף איש ולמרות פריסתו ממטולה ועד לבאר-טוביה, היו בחזקתו מיעוט מהשטחים שדרשה התנועה, וגם שטחים אלה היו 'מנוקדים' בישובים ולא מכוסים בהם.

הבסיס לתביעה היו **נימוקים ביטחוניים** (נימוקי טולקובסקי) ובעיקר **נימוקים כלכליים** שנגעו **לעתיד** הארץ – הכנת מרחב מחיה לעתיד, במקום בו צפויים להתקבץ מרבית יהודי העולם – יצירת יחידה גאוגרפית תפקודית – פוליטית וכלכלית, שתעמיד שטח ומקורות קיום מספקים למיליוני היהודים שיגיעו ארצה, ותפעל בשיתוף פעולה גאוגרפי-כלכלי מרבי עם שכנותיה בצפון, במזרח ובדרום.

הנימוקים הביטחוניים-אסטרטגיים והנימוקים ההיסטוריים-רומנטיים, שניסו לכונן את תפארת העבר או לבסס קווי גבול לצורך ביטחוני, לא הוצגו למקבלי ההחלטות ושימוש בעיקר לגיוס כוח עצמי. רק עם שינוי פריסת ההתיישבות והתעוררות בעיות ביטחוניות חדשות נוסחו דרישות תיחום חדשות שכמותן נשמעות גם היום.